

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

КОЧА ІННА АНАТОЛІЇВНА

УДК 373.3.046.12»1950/2017»

**ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ
ШКОЛИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Комунальному вищому навчальному закладі «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор
Зубко Анатолій Миколайович,
Комунальний вищий навчальний заклад
«Херсонська академія неперервної освіти»
Херсонської обласної ради, ректор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Терентьєва Наталія Олександрівна,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка, професор кафедри педагогіки,
психології та методики фізичного виховання;

кандидат педагогічних наук
Писарчук Оксана Тарасівна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
доцент кафедри педагогіки і методики
початкової та дошкільної освіти.

Захист відбудеться 10 квітня 2019 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розісланий 6 березня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. І. Янкович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У сучасному суспільстві відбувається трансформація соціальних цінностей, серед яких усе частіше домінують турбота про здоров'я, гармонійний розвиток людини. Провідними чинниками таких змін є порушення екологічного балансу в природі й забруднення навколишнього середовища, серійне виробництво на підприємствах продуктів сумнівної якості, збільшення частки розумової праці в економічному секторі, що спричиняє гіподинамію. Зазначені процеси зумовлюють актуальність дослідження феномена здоров'я. Особлива увага приділяється формуванню здорового способу життя учнів початкової школи, оскільки основи культури здоров'я особистості, дотримання режиму дня закладаються в ранньому віці.

Водночас надмірне використання сучасних інформаційних технологій, зменшення рухової активності школярів, деструкція в ціннісній свідомості, вікові функціональні зміни в діяльності різних систем організму, особливо учнів молодшого шкільного віку, спричинили погіршення стану здоров'я дітей. Саме тому актуалізується проблема формування здорового способу життя учнів початкової школи як однієї з ключових компетентностей, зазначених у Державному стандарті початкової освіти.

Пріоритетні напрями й організаційні засади формування здорового способу життя дітей визначені в законодавчих освітніх актах: Законах України «Про охорону дитинства» (2001 р.), «Про освіту» (2017 р.) та інших. Основні вектори збереження й зміцнення здоров'я учнів початкової школи висвітлені в Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір» (2011 р.), Концепції Державної національної соціальної програми «Молодь України на 2016–2020 роки» (2015 р.), Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (2016 р.), Національній стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» (2016 р.), Державному стандарті початкової освіти (2018 р.).

Питання формування здорового способу життя школярів у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття відображені в дослідженнях Ш. Амонашвілі, А. Зубка, В. Оржеховської, С. Свириденко, М. Солопчука, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, В. Цися (психолого-педагогічні аспекти здоров'язбереження дітей та молоді); Н. Іванова, С. Кондратюк, О. Савченко (соціально-педагогічні чинники, що негативно впливають на здоров'я учнів); Л. Волкова, О. Дубогай, Т. Єрмакової, С. Закопайло, М. Зубалій, С. Моїсеєва, Н. Терентьевої, О. Шиян (фізичне виховання школярів); В. Горащука, Ю. Мельник, В. Скуміна (культура здоров'я особистості); Т. Волобуєвої, В. Пенова (розвиток валеологічної освіти); М. Антропова, І. Брехмана, Т. Герлянд, С. Кондратюк, А. Хрипкової (дотримання санітарно-гігієнічних вимог в освітніх закладах); М. Амосова, Г. Апанасенко, О. Ахвердової, М. Гундарова, Ю. Лісицина (вивчення здоров'я з позиції медицини).

Проблеми збереження й зміцнення здоров'я в початковій школі відображені в науковому доробку М. Бабич, В. Бобрицької, О. Ващенко, Г. Голобородько,

О. Писарчук, Ю. Півненко, О. Янкович; історико-педагогічні аспекти формування здорового способу життя школярів висвітлені в працях І. Рощина, Т. Чижик та ін.

Конструктивний пошук шляхів формування здорового способу життя школярів у галузі педагогічної, культурологічної, валеологічної освіти недостатньо висвітлений в історико-педагогічних дослідженнях, що ускладнює створення цілісної картини наукових поглядів на цю проблему.

Вивчення потребує історико-педагогічний досвід формування здорового способу життя учнів початкової школи у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. Саме тоді відбувалися розробка та впровадження законодавчих і нормативних документів у цій галузі, обґрунтування змісту, форм і методів формування здорового способу життя тощо. Незважаючи на досить широкий спектр досліджень, зазначений період залишається недостатньо вивченим, тому вимагає уваги та подальших наукових розвідок.

Актуальність проблеми формування здорового способу життя учнів початкової школи протягом окресленого періоду підтверджується суперечностями між:

– вагомими науковими здобутками щодо формування здорового способу життя учнів початкової школи та недостатньою їх екстраполяцією в сучасний освітній простір;

– важливістю осмислення історичного досвіду формування здорового способу життя учнів початкової школи та незначною кількістю системних історико-педагогічних досліджень з цієї проблематики.

Таким чином, актуальність теми, її теоретична і практична значущість, необхідність усунення виявлених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Формування здорового способу життя учнів початкової школи (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради з теми «Історико-педагогічні аспекти розвитку неперервної освіти в Україні та зарубіжжі» (державний реєстраційний номер 0115U002891).

Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради (протокол № 7 від 19.11.2015 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 15.12.2015 р.).

Об'єкт дослідження – процес формування здорового способу життя школярів.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи формування здорового способу життя учнів початкової школи в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.

Мета дослідження – на основі цілісного ретроспективного аналізу розкрити зміст, форми і методи формування здорового способу життя учнів початкової школи в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття та визначити основні напрями екстраполяції конструктивного досвіду в сучасну освітню галузь.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми формування здорового способу життя учнів початкової школи та уточнити сутність базових понять дослідження.
2. Виявити чинники, які впливали на формування здорового способу життя учнів початкової школи в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.
3. Обґрунтувати авторську періодизацію формування здорового способу життя учнів у початковій освіті в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.
4. Визначити провідні тенденції формування здорового способу життя учнів у початковій освіті в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.
5. Окреслити перспективи використання творчих ідей теорії та практики формування здорового способу життя учнів початкової школи у вітчизняній педагогіці досліджуваного періоду в умовах сучасної реформи шкільної освіти.

На різних етапах наукового пошуку використано комплекс теоретичних методів: *порівняльний аналіз* (порівняння теоретичних та психолого-педагогічних підходів до розв'язання зазначеної проблеми й уточнення понятійно-термінологічного апарату), *системно-історичний* (розгляд історичних передумов оновлення змісту, форм і методів формування здорового способу життя учнів), спеціальні наукові методи: *хронологічний* (дослідження процесу формування здорового способу життя в початковій освіті та його періодизації); *пошуково-бібліографічний* (систематизація і класифікація філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури, архівних матеріалів, документів, періодичної преси з проблем формування здорового способу життя в початковій освіті); *критичний аналіз наукової й методичної літератури, практичного досвіду* (вивчення, систематизація та узагальнення вітчизняного досвіду формування здорового способу життя учнів початкової школи), *емпіричні методи* (опрацювання документів для вивчення особливостей збереження й зміцнення здоров'я дітей в різні історичні періоди); *структурно-системний аналіз змісту, форм, методів і засобів навчання* (узагальнення виявлених здобутків та їхня інтерпретація щодо сучасної початкової освіти; окреслення можливостей творчого використання набутого досвіду формування здорового способу життя молодших школярів); *компаративний аналіз* (порівняння в діахронній площині теорії і практики формування здорового способу життя учнів початкової школи на різних етапах розвитку освіти).

Джерельну базу дослідження становлять опубліковані та неопубліковані матеріали, які зберігаються в архівних фондах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, Державного архіву Херсонської області, наукові праці й публікації провідних вітчизняних та зарубіжних науковців другої половини ХХ – початку ХХІ століття (монографії, рукописи дисертацій, автореферати, статті та ін.); законодавчі та нормативні акти, доповідні записки, матеріали з'їздів, конференцій, навчальні плани, навчальна література досліджуваного періоду; фонди бібліотек: Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки ім. В. Сухомлинського, Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. Гончара; вітчизняна історико-педагогічна та психолого-педагогічна література досліджуваного періоду та сучасних років; інформаційні ресурси мережі

Інтернет, що висвітлюють проблеми розвитку початкової школи та педагогічної думки в Україні з питань формування здорового способу життя учнів початкових класів.

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину ХХ – початок ХХІ століття. Вибір нижньої межі (1950 р.) пов'язаний із прийняттям Постанови Ради Міністрів УРСР і ЦККП № 2511 від 17.08.1950 р. «Про впорядкування внутрішнього розпорядку та режиму дня учнів початкових, семирічних і середніх шкіл УРСР», що визначила нову парадигму зміцнення й загартування школярів, формування здорового способу життя учнів початкової школи повоєнних років.

Верхня хронологічна межа (2017 р.) пов'язана з прийняттям Закону України «Про освіту», реалізацією Концепції «Нова українська школа», що внесли суттєві зміни у функціонування початкової школи, зокрема модернізація галузі, інтеграція змісту, форм і методів формування здорового способу життя учнів початкової освіти.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

– комплексно *досліджено* науково-педагогічну проблему розвитку теорії та практики формування здорового способу життя в початковій освіті у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття;

– *обґрунтовано* авторську періодизацію формування здорового способу життя учнів початкової школи (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): I період – 1950–1969 рр. – *організаційний* (перший субперіод – 1950–1959 рр.; другий субперіод – 1960–1969 рр.); II період – 1970–1990 рр. – *реформаційний* (перший субперіод – 1970–1983 рр.; другий субперіод – 1984–1990 рр.); III період – 1991–2017 рр. – *модернізаційний* (перший субперіод – 1991–2001 рр.; другий субперіод – 2002–2017 рр.);

– *виявлено* чинники, що впливали на формування здорового способу життя учнів початкової школи досліджуваного періоду: *суспільно-економічні* (євроінтеграційні освітні процеси; модернізація матеріально-технічної бази освітнього середовища початкової школи (інтерактивне дидактичне обладнання; створення навчальних осередків); *освітні* (розробка галузевих нормативно-правових документів; оновлення змісту початкової освіти; запровадження науково-дослідної експериментальної роботи в школі першого ступеня); *медико-гігієнічні* (забезпечення санітарно-гігієнічних умов організації навчання та відпочинку молодших учнів; створення закладів охорони здоров'я (Центри здоров'я дитини, Центри гігієни та громадського здоров'я населення); *соціокультурні* (формування свідомого ставлення дітей до цінності здоров'я; проведення агітаційно-роз'яснювальної роботи);

– *розкрито* тенденції, що зумовили формування здорового способу життя учнів початкової школи у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття: *структурно-організаційні* (організація фізкультурно-оздоровчої діяльності в групі продовженого дня; забезпечення раціонального збалансованого харчування через модернізацію та будівництво шкільних їдалень, буфетів); *змістові* (оновлення змісту і структури початкової освіти з метою різнобічного розвитку дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей; запровадження «Шкіл сприяння здоров'ю»); *освітньо-технологічні* (упровадження інноваційних

технологій та методик: проектні здоров'язбережувальні технології, особистісно зорієнтоване навчання, технологія М. Єфименка, «Навчання в русі»); *інформаційно-просвітницькі* (агітаційно-просвітницька робота: виступи агітбригад, проведення Місячника здорового способу життя, зустрічі з лікарями, спортсменами, працівниками соціальних служб та іншими);

– *визначено* перспективи використання позитивного досвіду формування здорового способу життя учнів початкової школи в сучасних закладах освіти: збільшення рухової активності учнів початкової школи через застосування інноваційних форм роботи; налагодження співпраці з асоціаціями та громадськими організаціями; запровадження соціально-партнерського проекту, у якому здійснюватиметься формування цінності здоров'я школярів.

Розглянуто зміст дефініцій «здоров'я», «здоровий спосіб життя» та визначено поняття «формування здорового способу життя учнів початкової школи».

Подальшого розвитку набули положення, що розкривають систему формування здорового способу життя учнів початкової школи.

До наукового обігу введено маловідомі документи, історичні факти та відомості щодо формування здорового способу життя учнів початкової школи, що ґрунтуються на виявлених архівних матеріалах, зокрема: ДАХО у м. Херсон – Ф. 3706, Ф. 2239, Ф. 2004; ЦДАВО у м. Київ – Ф. 166.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що його результати відображені в спецкурсі «Здоровий спосіб життя – здорова нація» та методичних рекомендаціях «Зміст, форми і методи формування здорового способу життя школярів: історико-педагогічна ретроспектива». Розроблені матеріали можуть використовуватися в закладах вищої освіти під час підготовки вчителів початкових класів та вчителів фізичної культури, у системі післядипломної педагогічної освіти та при організації роботи з педагогами закладів загальної середньої освіти.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради (довідка про впровадження № 01–348 від 08.06.2018 р.); Комунального закладу «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради (довідка про впровадження № 01–356 від 08.06.2018 р.); Комунального вищого навчального закладу «Вінницька академія неперервної освіти» Вінницької обласної ради (довідка про впровадження № 01/21–472 від 08.06.2018 р.); Херсонського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад-загальноосвітня школа І ступеня – гімназія» № 7 Херсонської міської ради (довідка про впровадження № 358 від 26.12.2017 р.); Херсонської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 36 Херсонської міської ради (довідка про впровадження № 27/2 від 12.06.2018 р.)

Особистий внесок здобувача. Наукові результати дисертаційного дослідження, які виносяться на захист, є особистим надбанням автора. У науковій праці [4], опублікованій у співавторстві, особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні здоров'язбережувальних підходів у формуванні здорового способу життя учнів початкової школи.

Апробація результатів дослідження. Основні матеріали й висновки було представлено автором на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме: *міжнародних*: «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: Щоб у серці жила Батьківщина» (Луцьк, 2016 р.); «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті» (Ченстохова-Ужгород-Дрогобич, 2018 р.); «Педагогіка й сучасні аспекти фізичного виховання» (Краматорськ, 2018 р.); *всеукраїнських*: «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики (присвячена 20-річчю прийняття Конституції України)» (Дніпро, 2016 р.); «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами» (Херсон, 2016 р.); «Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах» (Херсон, 2017 р.); «Я. А. Коменський – видатний педагог минулого (до 425-річчя від дня народження)» (Херсон, 2017 р.); «Інноваційні підходи до створення здоров'язбережувального освітнього середовища: досвід, реалізації, перспективи» (Херсон, 2017 р.); «Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій» (Дніпро, 2017 р.); «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами» (Херсон, 2017 р.); «Нова українська школа – діалог з В. Сухомлинським» (Херсон, 2018 р.).

Публікації. Основний зміст дисертації відображено у 21 публікації, з них: 5 статей опубліковано у збірниках наукових праць, що входять до переліку фахових видань України (4 одноосібних, 1 – у співавторстві), 1 стаття – у періодичному науковому виданні зарубіжної країни; 2 статті – у наукових збірках і педагогічних виданнях; 11 – матеріали конференцій; 1 – програма спецкурсу, 1 – методичні рекомендації.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (340 найменувань) та 8 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 237 сторінок. Основний текст викладено на 170 сторінках. Роботу ілюстровано 14 таблицями та 3 рисунками.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, аргументовано його хронологічні межі; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання роботи; охарактеризовано методи дослідження; сформульовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано відомості про їх апробацію та впровадження; зазначено особистий внесок і публікації автора, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «**Теоретичні аспекти формування здорового способу життя школярів**» схарактеризовано стан наукової розробки проблеми та розглянуто сутність базових понять дослідження («здоров'я», «здоровий спосіб життя», «формування здорового способу життя учнів початкової школи»); проаналізовано джерельну базу, визначено чинники та обґрунтовано авторську періодизацію формування здорового способу життя учнів початкової школи (друга половина ХХ – початок ХХІ століття).

Як засвідчує ретроспективний аналіз, друга половина ХХ – початок ХХІ століття – період, у якому зміст, форми і методи формування здорового способу життя учнів початкової школи були предметом дослідження не лише в галузі історії педагогіки, теорії та методики фізичного виховання (О. Дубогай, С. Закопайло, М. Зубалій, С. Моїсєєв, І. Рошчін, Т. Чижик, О. Шиян), а й медицини та шкільної гігієни (М. Амосов, Г. Апанасенко, О. Ахвердова, І. Брехман, М. Гундаров, С. Кондратюк, Ю. Лісичина, А. Хрипкова).

Аналіз науково-методичних джерел дає змогу зробити висновок, що в другій половині ХХ століття відбувалися значні зміни в розвитку формування здорового способу життя учнів, особливо молодших школярів, однак цілісного дослідження зазначеної проблеми здійснено ще не було.

У процесі наукового пошуку виявлено, що результати студіювання змісту поняття «здоровий спосіб життя» представлені в доробку С. Жеваги, Ю. Лісичина, Т. Надім'янової, В. Оржеховської, О. Савченко, С. Свириденко, М. Солопчука В. Сухомлинського та інших учених.

Опрацювання й поняттєво-термінологічний аналіз нормативно-правових документів, праць науковців (В. Горащук, Н. Іванова, Н. Ідрісова, С. Кондратюк, О. Савченко, В. Скумін та ін.) надали можливість уточнити дефініції «здоров'я», «здоровий спосіб життя», «формування здорового способу життя» та визначити в науково-педагогічному дискурсі поняття «формування здорового способу життя учнів початкової школи».

На основі аналізу наукових досліджень у дисертації, зважаючи на поліаспектність феномена, формування здорового способу життя учнів початкової школи розглядаємо як комплексний процес, що зорієнтований на розвиток життєвої компетентності дитини, формування ціннісного ставлення до власного здоров'я та створення необхідних умов для збереження й зміцнення фізичної, психічної, духовної, соціальної сфер здоров'я учнів в освітньому процесі початкової школи.

Під час історико-педагогічних розвідок виявлено, що в низці досліджень з історії педагогіки, фізичного виховання (С. Горденко, Т. Єрмакова, Н. Ідрісова, В. Пеню, О. Сухомлинська, В. Черній, Т. Чижик та інші) здійснювалися спроби визначення й обґрунтування періодів (етапів) становлення, функціонування та розвитку формування здорового способу життя школярів. Ураховуючи характерні тенденції фізичної підготовки молодших школярів (Т. Чижик), спираючись на періодизацію формування здорового способу життя молодших школярів у педагогічній практиці і науці (В. Черній), на основі аналізу нормативно-правових документів, цілісних власних досліджень, зокрема особливостей змісту, форм, методів здоров'язбереження у школі першого ступеня виокремлюємо три періоди: І період – 1950–1969 рр. – *організаційний* (перший субперіод – 1950–1959 рр., другий субперіод – 1960–1969 рр.); ІІ період – 1970–1990 рр. – *реформаційний* (перший субперіод – 1970–1983 рр., другий субперіод – 1984–1990 рр.); ІІІ період – 1991–2017 рр. – *модернізаційний* (перший субперіод – 1991–2001 рр., другий субперіод – 2002–2017 рр.). Установлено, що кожний період має чіткі хронологічні межі, що зумовлено суспільно-економічними, освітніми, медико-гігієнічними,

соціокультурними чинниками, а також поступовою еволюцією змісту, форм і методів роботи щодо формування здорового способу життя учнів початкової школи.

У другому розділі **«Формування здорового способу життя учнів початкової школи в умовах модернізації української освіти (1950–2017 рр.)»** висвітлено тенденції виокремлених періодів формування здорового способу життя учнів початкової школи (друга половина ХХ – початок ХХІ століття); проаналізовано законодавчі документи, що визначали пріоритетні напрями формування здорового способу життя учнів початкової школи; розкрито зміст, форми і методи формування здорового способу життя учнів початкової школи в умовах оновлення та реформування початкової освіти.

Організаційний період охоплює 1950–1969 рр. (перший субперіод – 1950–1959 рр., другий субперіод – 1960–1969 рр.). Після прийняття Постанови Ради Міністрів УРСР і ЦККП «Про впорядкування внутрішнього розпорядку та режиму дня учнів початкових, семирічних і середніх шкіл УРСР» (17 серпня 1950 р.) було розпочато інтенсивний розвиток фізичного виховання та масової спортизації, що змінили погляди на формування здорового способу життя школярів, зокрема учнів початкової школи. Цим документом було закладено основи формування здорової особистості, у якій гармонійно поєднуюватимуться духовне багатство та фізична досконалість. Упродовж першого субперіоду (1950–1959 рр.) відбувався перехід на новий зміст освіти: створено нові типи шкіл, школи з групами продовженого дня. Це значно підвищило інтерес до формування здорового способу життя учнів початкової школи і передбачало позитивні зрушення, а саме: початок експериментального навчання за новими програмами і підручниками; підготовка та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів; удосконалення санітарно-гігієнічних умінь і навичок молодших школярів; спрямування предмета «Фізична культура» на зміцнення здоров'я учнів початкової школи.

У процесі дослідження встановлено, що значна увага приділялася раціональній організації уроку, яка передбачала чергування праці та відпочинку, запобігання перевантаженню учнів. Виявлено, що серед активних форм та методів процесу формування здорового способу життя молодших школярів пріоритетна роль належала проведенню прогулянок, рухливим іграм, фізичним вправам; організації фізкультурної та спортивно-масової роботи, що була націлена на пропаганду здорового способу життя.

Протягом другого субперіоду (1960–1969 рр.) здійснювались інтенсивний розвиток фізичної культури і масових видів спорту, позакласної та позашкільної просвітницької роботи серед учнів; удосконалення санітарно-гігієнічного виховання, що впливало на формування здорового способу життя молодших школярів. Основними завданнями, що стояли перед освітою, були: видати нові програми з фізичної культури для учнів 1–4 класів; забезпечити перепідготовку вчителів початкових класів з методики фізичного виховання; організація проведення гімнастики до початку занять та виконання санітарно-гігієнічних норм і правил учнів.

Водночас разом із позитивними змінами простежувалися й негативні тенденції, що полягали у погіршенні стану здоров'я учнів початкової школи; недостатній розробці форм і методів формування здорового способу життя школярів;

несистематичній педагогічній діяльності, яка б допомагала виробленню свідомого ставлення до власного здоров'я учнів початкової школи.

Реформаційний період (1970–1990 рр.) зумовлений інтенсивними змінами у формуванні здорового способу життя учнів початкової школи в результаті впровадження освітніх реформ у початковій ланці.

Упродовж першого субперіоду (1970–1983 рр.) здійснювалось оновлення змісту, форм і методів навчання. Особливої уваги в досліджуваній період заслуговувала перебудова початкової ланки народної освіти. В умовах реформування початкової освіти (1971 р. – перехід на трирічний термін навчання) формування здорового способу життя молодших школярів відбувалося через використання здоров'язбережувальних підходів в освітньому процесі: проведення уроків поза межами класної кімнати («зелені класи»), організація рухливих ігор на великих перервах та групах продовженого дня; використання музичних пауз під час уроків, щоденних фізкультурних вправ; розвиток дитячого спорту через залучення школярів до спортивних гуртків та секцій; встановлення нестандартного спортивного обладнання на пришкільних майданчиках.

Протягом другого субперіоду (1984–1990 рр.) головними історико-педагогічними процесами досліджуваного періоду було реформування галузі початкової освіти, що зумовило перехід початкової школи на новий термін навчання (4-х річне навчання) (1984 р.). Серед основних оздоровчих завдань початкової школи було визначено: створення оптимальних умов для загального розвитку учнів; підвищення ролі предметів фізичного розвитку; усунення перевантаження й ускладнення матеріалу; зміцнення матеріально-спортивної бази закладу, яка відповідатиме усім віковим особливостям учнів початкових класів; забезпечення наступності змісту між дошкільною та початковою ланками освіти. Значних трансформацій зазнала розробка нових програм (до програми з фізичного виховання були включені диференційовані навчальні нормативи та домашні завдання, які активізували формування здорового способу життя, рухову активність школярів). Для виконання здоров'язбережувальних завдань, визначених у нормативних документах про реформу освіти, зумовлювалася необхідність удосконалення форм та методів роботи, які б забезпечували охоплення всіх школярів систематичними заняттями фізкультурою в режимі шкільного дня та в позаурочний час, поліпшення фізичного розвитку дітей, додержання вимог шкільної гігієни. Серед ефективних форм роботи з школярами в режимі навчального дня передбачалися: обов'язкова щоденна «година здоров'я», заняття фізичними вправами, ранкова гімнастика, фізкультхвилинки та паузи, рухливі ігри, організоване проведення перерв. Важливими позаурочними формами, що впливали на формування здорового способу життя учнів початкової школи, були: туристичні походи, прогулянки, проведення спортивних змагань, заняття в секціях з різних видів спорту, що сприяли збереженню й зміцненню здоров'я, розвитку мотивації та потреби вести здоровий спосіб життя.

Негативними тенденціями тогочасної освіти стали: відсутність готовності закладів до впровадження реформи; неефективне використання індивідуальних форм і методів роботи з дітьми-шестирічками, у яких виникали труднощі в навчанні; недостатня забезпеченість шкіл медичними працівниками,

що значно знижувало рівень профілактичної роботи та санітарно-гігієнічного навчання і виховання школярів. Відчутними були неспроможність якісно забезпечувати систематичну роботу з формування ціннісного ставлення до здорового способу життя школярів та нерегулярна організація рухової активності учнів під час освітнього процесу.

Провідною тенденцією *модернізаційного* періоду, який охоплював 1991–2017 рр. (перший субперіод – 1991–2001 рр., другий субперіод – 2002–2017 рр.), було проголошення державного суверенітету України, що сприяло трансформації освітніх парадигм. Початок та кінець періоду зумовлений прийняттям Законів України «Про освіту» (1991 р., 2017 р.), що стало підґрунтям для впровадження нових ідей, змін у структурі та змісті планів, програм початкової освіти, зорієнтованих на формування здорової особистості.

Утворення незалежної України призвело до створення сприятливих умов щодо формування здорового способу життя школярів у зв'язку з прийняттям нових Державних стандартів початкової загальної освіти (забезпечення матеріально-технічної бази; усунення перевантаження школярів відповідно до психофізіологічних чинників навчальної діяльності; організація навчання на інтегрованій основі з переважанням ігрових методів; створення здоров'язбережувальних осередків та сучасних ігрових, спортивних майданчиків; дидактичне забезпечення націлене на здоров'язбереження дітей).

Протягом досліджуваного періоду в умовах інтеграції у світовий освітній простір, початкова освіта зазнавала постійної модернізації інноваційних підходів до формування здорового способу життя учнів початкової школи (інтенсивне обговорення проблеми на державному рівні; створення сучасного здоров'язбережувального освітнього простору; інтеграція та гуманізація освітнього процесу; розширення змісту, форм та методів роботи з учнями початкової школи).

Пріоритетним напрямом роботи з формування здорового способу життя учнів початкової школи стали розробка й наукове обґрунтування інноваційних інформаційних технологій, форм, методів роботи, створення освітніх програм, підручників та методичних посібників для шкіл. Серед інноваційних методів роботи з учнями початкової школи виокремлено: проектну діяльність, метод розігрування критичних ситуацій, метод аналізу соціальних ситуацій, створення власного портфолію, «Мозковий штурм», тренінги та інші.

Важливе місце на уроках та в позакласний час відводилося виховній роботі (проведення класних годин, лекцій, виховних заходів, Днів здоров'я, Тижня здорового способу життя; заняття в спортивних гуртках; участь у конкурсах «Козацькі забави», «Міні-футбол», «Тато, мама, я – спортивна сім'я», «Чирлідінг» тощо); фізкультурно-оздоровчим заняттям (проведення зарядки-нейробіки, рухливих перерв, дихальної гімнастики, гімнастики для очей, хвилинок психологічного настрою, музикотерапії тощо).

Основними тенденціями формування здорового способу життя учнів початкової школи стали: посилена увага до фізичних навантажень учнів; внесення в робочий тиждень додаткового розвантажувального дня; активне впровадження здоров'язбережувальних технологій в освітній процес (фізкультурно-оздоровчі, медико-гігієнічні, навчально-виховні); створення освітніх програм націлених на

збереження та зміцнення здоров'я школярів; посилення науково-дослідної експериментальної роботи в початковій освіті; вплив засобів масової інформації та соціальних мереж на загальний стан здоров'я населення.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів історико-педагогічного пошуку надало можливість зробити такі висновки:

1. Відповідно до мети і завдань дослідження, розглянуто й проаналізовано формування здорового способу життя учнів початкової школи у вітчизняній педагогіці другої половини ХХ – на початку ХХІ століття та представлено його у вигляді ретроспективного аналізу теоретичних питань і досвіду.

У процесі дослідження з'ясовано, що науково-педагогічну проблему формування здорового способу життя учнів початкової школи вивчали науковці різних галузей: історії педагогіки, гігієни та медицини, фізичного виховання тощо.

На основі системно-історичного підходу, порівняльного аналізу й зіставлення проголошених у нормативно-правових документах завдань щодо здоров'язбереження школярів, представлених у звітах, аналітичних довідках, виявлено основні чинники, що впливали на формування здорового способу життя учнів початкової школи в досліджуваній період: *суспільно-економічні* (євроінтеграційні освітні процеси; удосконалення матеріально-технічної бази освітнього середовища початкової школи (просторове оточення, забезпечення дидактичним обладнання, створення навчальних осередків); *освітні* (розробка галузевих нормативно-правових документів; оновлення змісту початкової освіти; запровадження науково-дослідної експериментальної роботи в початковій ланці освіти); *медико-гігієнічні* (обов'язкові медичні огляди школярів; забезпечення санітарно-гігієнічних умов навчання молодших школярів; створення закладів охорони здоров'я (Центри здоров'я дитини, Центри гігієни та громадського здоров'я населення), *соціокультурні* (формування ціннісного ставлення дітей до власного здоров'я; проведення агітаційних заходів спрямованих на мотивацію до здорового способу життя школярів).

2. Вивчення та понятійно-термінологічний аналіз науково-дослідної літератури дали змогу уточнити зміст дефініцій дослідження: «здоров'я», «здоровий спосіб життя», «культура здоров'я» та визначити поняття «формування здорового способу життя учнів початкової школи».

З'ясовано, що формування здорового способу життя учнів початкової школи – це комплексний процес, що зорієнтований на розвиток життєвої компетентності дитини, формування ціннісного ставлення до власного здоров'я та створення необхідних умов для збереження й зміцнення фізичної, психічної, духовної, соціальної сфер здоров'я учнів в освітньому процесі початкової школи.

3. Здійснений аналіз формування здорового способу життя учнів початкової школи (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) дав змогу визначити такі періоди:

I період (1950–1969 рр.) – *організаційний*: 1 субперіод (1950–1959 рр.) – спортизація шкільного фізичного виховання; 2 субперіод (1960–1969 рр.) – удосконалення санітарно-гігієнічного виховання школярів. До основних тенденцій віднесено: початок експериментального навчання за новими програмами і підручниками; удосконалення санітарно-гігієнічної освіти молодших школярів; спрямування предмета «Фізична культура» на зміцнення здоров'я учнів початкової школи.

II період (1970–1990 рр.) – *реформаційний*: 1 субперіод (1970–1983 рр.) – розширення форм та методів роботи щодо формування здорового способу життя учнів; 2 субперіод (1984–1990 рр.) – створення освітнього середовища, спрямованого на формування здорового способу життя. Для другого періоду характерними були такі тенденції: упровадження реформи початкової освіти (1984 р.) (перехід на чотирирічне навчання); уведення нормативів із фізкультурно-оздоровчого комплексу ГПО (1972 р.); створення освітніх закладів нового типу «Школа–дитячий садок» (початок 80-х рр.); формування валеологічної свідомості особистості.

III період (1991–2017 рр.) – *модернізаційний*: 1 субперіод (1991–2001 рр.) – оновлення змісту початкової освіти; 2 субперіод (2002–2017 рр.) – формування здорового способу життя школярів в умовах освітніх змін. Для третього періоду характерними були наступні тенденції: запровадження «Шкіл сприяння здоров'ю»; створення оздоровчого середовища; посилення науково-дослідної експериментальної роботи в початковій освіті; розробка програм, націлених на збереження та зміцнення здоров'я школярів; активне впровадження здоров'язбережувальних технологій в освітній процес (фізкультурно-оздоровчі, медико-гігієнічні, навчально-виховні).

Основними тенденціями, які детермінували конструктивні зрушення у формуванні здорового способу життя учнів початкової школи у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття, визначено: *структурно-організаційні* – організація фізкультурно-оздоровчої діяльності в групі продовженого дня; забезпечення раціонального збалансованого харчування через модернізацію та будівництво шкільних їдалень, буфетів; *змістові* – оновлення змісту і структури початкової освіти, що забезпечувало різнобічний розвиток дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей; запровадження «Шкіл сприяння здоров'ю»; *освітньо-технологічні* – впровадження інноваційних технологій та методик (проектні здоров'язбережувальні технології, особистісно зорієнтоване навчання, технологія М. Єфименка, «Навчання в русі»); *інформаційно-просвітницькі* – агітаційно-просвітницька робота (виступи агітбригад, проведення Місячника здорового способу життя, Днів здоров'я та спорту, зустрічі з лікарями, спортсменами, тренерами, психологами та ін.).

4. У дослідженні виокремлено ідеї конструктивного історико-педагогічного досвіду формування здорового способу життя учнів початкової школи, які можуть використати педагогічні працівники для вдосконалення освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти.

Виявлено, що перспективними напрямами для вдосконалення процесу формування здорового способу життя учнів початкової школи є: збільшення рухової

активності школярів під час освітнього процесу (проведення щоденних «хвилинок здоров'я» під час перерв та групи продовженого дня; організація ранкової гімнастики-нейробіки; використання комплексу фізичних вправ різної інтенсивності; залучення школярів до участі в оздоровчих челенджах, змаганнях з кросфіту тощо); співпраця з асоціаціями та громадськими організаціями через низку заходів, спрямованих на пропагування та утвердження здорового способу життя школярів (здоров'язбережувальні марафони та акції; організація соціальних медичних програм тощо); створення в шкільному освітньому середовищі соціально-партнерського проекту, у якому здійснюватиметься формування цінності здоров'я (створення ради з формування здорового способу життя; проведення моніторингу щодо мотивованого ставлення учнів до власного здоров'я, фізичного розвитку та активності; розробка та впровадження системи безперервної освіти стосовно здоров'я та способу життя дітей (ведення відеоблогу, демонстрація лайфхаків, проведення педагогічних коучінгів, воркшопів тощо).

Дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми і засвідчує необхідність подальшої розробки таких її питань: вивчення проблеми підготовки вчителів щодо впровадження в освітній процес здоров'язбережувальних технологій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Горобець І. А. Теоретичні підходи науковців до визначення поняття «здоров'я». *Педагогічний альманах: збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти». 2018. Вип. 34 С. 29–35.*

2. Горобець І. А. Досвід формування здорового способу життя у початковій освіті у 80-ті роки ХХ століття. *Педагогічний альманах: збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти». 2017. Вип. 35. С. 271–276.*

3. Горобець І. А. Формування культури здоров'я молодших школярів в освітньому просторі. *Педагогічний альманах: збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти». 2018. Вип. 37. С. 28–33.*

4. Зубко А. М., Горобець І. А. Здоров'язбережувальні ідеї в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Педагогічний альманах: збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти». 2018. Вип. 38. С. 10–15.*

5. Коча І. А. Особливості формування здорового способу життя учнів початкової школи в сучасному освітньому просторі. *Педагогічний альманах: збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти». 2018. Вип. 39. С. 10–16.*

6. Горобець І. А. Формування здорового способу життя молодших школярів як історико-педагогічна проблема (50–90 рр. ХХ ст.). *Науковий вісник Ізмаїльського*

державного гуманітарного університету: збірник наукових праць. Ізмаїл, 2017. Вип. 36. С. 53–58.

Наукові праці, які засвідчують апробацію дисертації

7. Горобець І. А. Програма спецкурсу «Здоровий спосіб життя – здорова нація». Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. 18 с.

8. Горобець І. А. Методичні рекомендації «Зміст, форми і методи формування здорового способу життя школярів: історико-педагогічна ретроспектива». Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. 23 с.

9. Горобець І. А. Погляди С. Русової на фізичний розвиток та здоров'я дітей: «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики» з нагоди 20-річчя прийняття Конституції України: матеріали всеукраїнської наукової конференції (29–30 червня 2016 року, м. Дніпро). Дніпро, Роял Принт. 2016. С. 117–119.

10. Горобець І. А. Проблема формування здорового способу життя молодших школярів. «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами»: матеріали II Всеукраїнської науково-методичної конференції (18 листопада 2016 року, м. Херсон), за ред. В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти». 2016. Ч. I. С. 99–103.

11. Горобець І. А. Здоров'я і фізичне виховання молодших школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: Щоб у серці жила Батьківщина»: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції і XXIII Всеукраїнських читань (15–16 вересня 2016 року, м. Луцьк). Луцьк, Надстир'я, 2016. С. 45–48.

12. Горобець І. А. Ідеї Я. А. Коменського щодо формування здорового способу життя школярів. «Ян Амос Коменський – великий педагог минулого (до 425-річчя від дня народження)»: матеріали II Всеукраїнських педагогічних читань (24 березня 2017 року, м. Херсон) / за ред. В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. С. 59–63.

13. Горобець І. А. Формування культури здоров'я школярів. «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами»: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (5 грудня 2017 року, м. Херсон). за ред. Кузьменка В. В., Слюсаренко Н. В., Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти». Ч. I. 2017. С. 158–161.

14. Горобець І. А. Формування здорового способу життя школярів засобами фізичного виховання у 50–60 роках. «Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах»: матеріали II Всеукраїнської наукової конференції (24–25 березня 2017 року, м. Дніпро). Ч. II. Дніпро: СПД «Охотнік», 2017. С. 240–242.

15. Горобець І. А. Особливості формування здорового способу життя школярів в системі освіти (90–рр. XX ст.). «Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій»: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (24–25 листопада 2017 року, м. Дніпро). Ч. I. Дніпро: СПД «Охотнік», 2017 р. С. 197–199.

16. Горобець І. А. Проблема формування здорового способу життя школярів засобами фізичного виховання: *Науковий пошук молодих*: збірник статей аспірантів

та магістрантів. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти». 2017. Вип. 2. С. 58–63.

17. Горобець І. А. Рухова активність молодших школярів як один із засобів формування здорового способу життя. «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті»: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (29–30 березня 2018 року) / редактори-упорядники: І. Зиморя, В. Ільницький, Г. Бурунова, Д. Романюк, А. Сохал. Ченстохова–Ужгород–Дрогобич: Посвіт, 2018. С. 197–199.

18. Горобець І. А. Використання здоров'язбережувальних технологій у системі освіти. «Педагогіка й сучасні аспекти фізичного виховання»: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (18–19 квітня 2018 року, м. Краматорськ). Краматорськ, ДДМА, 2018. С. 183–189.

19. Горобець І. А. Теоретичні підходи до визначення змісту та структури поняття «здоров'я». «Інноваційні підходи до створення здоров'язбережувального освітнього середовища: досвід, реалії, перспективи»: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 квітня 2017 року, м. Херсон). Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. С. 58–63.

20. Горобець І. А. Здоров'язбережувальні ідеї в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського: «Нова українська школа – діалог з В. О. Сухомлинським» матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 квітня 2018 року, м. Херсон): в 2 ч. / за заг. ред. А. М. Зубка, В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. С. 47–52.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

20. Горобець І. А. Організація групи продовженого дня. *Науковий пошук молодих*: збірник статей аспірантів та магістрантів. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти». 2018. Вип. 2. С. 43–48.

АНОТАЦІЯ

Коча І. А. Формування здорового способу життя учнів початкової школи (друга половина XX – початок XXI століття). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2019.

У дисертації на основі вивчення наукової літератури, архівних джерел, аналізу теорії та практики здійснено комплексне дослідження формування здорового способу життя учнів початкової школи (друга половина XX – початок XXI століття). Окреслено сутність базових дефініцій, а саме: «здоров'я», «здоровий спосіб життя», «формування здорового способу життя» та визначено поняття «формування здорового способу життя учнів початкової школи». Виявлено чинники (соціально-економічні, освітні, медико-гігієнічні, соціокультурні), що впливали на формування здорового способу життя молодших школярів у досліджуваній період. Обґрунтовано авторську періодизацію формування здорового способу життя учнів

початкової школи з 1950 р. до початку XXI століття (2017 рік), що містить три періоди: I період (1950–1969 рр.) – організаційний; II період (1970–1990 рр.) – реформаційний; III період (1991–2017 рр.) – модернізаційний. Окреслено перспективні напрями застосування ідей історико-педагогічного досвіду щодо формування здорового способу життя учнів початкової школи в контексті сучасних освітніх реформ.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя, формування здорового способу життя, учні початкової школи, молодші школярі.

АННОТАЦИЯ

Коча И. А. Формирование здорового образа жизни учащихся начальной школы (вторая половина XX – начало XXI века). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2019.

В диссертации на основе изучения научной литературы, архивных источников, анализа теории и практики осуществлено комплексное исследование формирования здорового образа жизни учащихся начальной школы (вторая половина XX – начало XXI века). Очерчено сущность базовых дефиниций, а именно: «здоровье», «здоровый образ жизни», «формирование здорового образа жизни» и определено понятие «формирование здорового образа жизни учащихся начальной школы». Обнаружено факторы (общественно-экономические, образовательные, медико-гигиенические, социокультурные), которые влияли на генезис содержания формирования здорового образа жизни учащихся начальной школы в исследуемый период. Обоснована авторская периодизация формирования здорового образа жизни учащихся начальной школы с 1950 г. до начала XXI века (2017 год), содержащий три периода: I период (1950–1969 гг.) – организационный; II период (1970–1990 гг.) – реформационный; III период (1991–2017 гг.) – модернизационный. Определены перспективные направления применения положительного исторического опыта по формированию здорового образа жизни учащихся начальной школы в контексте современных образовательных реформ.

Ключевые слова: здоровье, здоровый образ жизни, формирование здорового образа жизни, учащиеся начальной школы, младшие школьники.

SUMMARY

Kocha I. A. Formation of a healthy lifestyle of primary school pupils (the second half of XX – early of XXI century). – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of pedagogical sciences (doctor of philosophy), in specialty 13.00.01 «General pedagogy and history of pedagogy» (011 – educational, pedagogical sciences). – Ternopil National Pedagogical University in the name of Vladimir Gnatyuk, Ternopil, 2019.

The thesis presents the results of historical and pedagogical research on the formation of a healthy lifestyle of primary school pupils (the second half of XX – early of XXI century).

In modern society there is a transformation of social values, among which are increasingly dominated health care, harmonious human developments. The leading factors of such changes are the violation of the ecological balance in nature and environmental pollution, mass production of products of dubious quality at enterprises, the increase in the share of intellectual labor in the economic sector, which entails hypodynamia. These processes determine the relevance of the study of the phenomenon of health. Particular attention is paid to the formation of a healthy lifestyle of primary school pupils, as the fundamentals of a personal health, culture, compliance with the regime of the day are made at an early age.

At the same time, the influence of modern information technologies, reduction of motor activity of schoolchildren, destruction in the value consciousness, age-related functional changes in the activities of various body systems, especially primary school pupils, led to deterioration in the health of children. That is why the problem of forming a healthy lifestyle of primary school pupils as one of the competencies of the State Standard of primary education is actualized.

The object of research is the process of forming a healthy lifestyle of pupils. *The subject of research* is the content, forms and methods of formation of a healthy lifestyle of primary school pupils in the second half of XX – early XXI century.

Research aim – on the basis of a holistic retrospective analysis of pedagogical theory and practice to reveal the content, forms and methods of formation of a healthy lifestyle of primary school pupils in the second half of XX – early XXI century and to determine the main directions of extrapolation of constructive experience in the modern educational industry.

The scientific novelty of the research results is that for the first time: the scientific and pedagogical problem of development of the theory and practice of formation of a healthy lifestyle in primary education in the second half of the XX – early XXI century was *researched* in full; *substantiated* the author's periodization of formation of a healthy lifestyle of primary school pupils (the second half of the XX – early XXI century): I period – 1950–1969 – *organizational* (first subperiod – 1950–1959; second subperiod – 1960–1969); II period – 1970–1990 – *reformation* (first subperiod – 1970–1983; second subperiod – 1984–1990); III period – 1991–2017 – *modernization* (the first subperiod – 1991–2001; second subperiod – 2002–2017); *identified* factors that influenced the formation of healthy lifestyle of elementary school pupils of the research period: *socio-economic* (euro integration educational processes; improvement of the material and technical base of the educational environment of primary school (spatial environment, providing didactic equipment, the creation of training centers); *educational* (development of sectoral legal documents; updating the content of primary education; the introduction of research experimental work in primary education); *medical and hygienic* (mandatory medical examinations of pupils; providing sanitary and hygienic conditions of younger students; the creation of health institutions (Health Centers for Children, Centers of Hygiene and Public Health); *socio-cultural* (formation of value attitude of children to their own health; conducting promotional activities aimed at motivating pupils

to a healthy lifestyle); *revealed* trends that led to the formation of a healthy lifestyle of primary school pupils in the second half of XX – early XXI century: structural and organizational (organization of sports and recreational activities in the group of the extended day; providing a balanced nutrition through the modernization and construction of school canteens); *content* (updating the content and structure of primary education for the purpose of comprehensive development of the child in accordance with its age and individual psycho-physiological characteristics; the introduction of «Schools to promote health»); *educational and technological* (introduction of innovative technologies and techniques: project health saving technologies, personality-oriented training, technology of M. Efymenko, «Learning in motion»); *information-educational* (agitation and educational activity: performances of propaganda teams, carrying out a month of healthy lifestyle, meeting with doctors, sportsmen, social workers and others); *identified* prospects for the use of the positive experience of forming of healthy lifestyle of elementary school pupils in modern schools: increase physical activity of primary school pupils through the use of innovative forms of work; cooperation with associations and public organizations; the introduction of a social partnership project, which will promoted to the formation of the value of the health of pupils. *In the course of the research*, the content of the definitions «health», «healthy lifestyle» was *considered* and the concept of «formation of a healthy lifestyle of primary school pupils» was defined. Further development acquired provisions that reveal the system of formation of a healthy lifestyle of primary school pupils.

The practical significance of the results of the research lies in the fact that its results are reflected in the special course «Healthy lifestyle – healthy nation» and methodological recommendations «Content, forms and methods of forming a healthy lifestyle of pupils: historical and pedagogical retrospective». The developed materials can be used in institutions of higher education in the training of primary school teachers and teachers of physical culture, in the system of postgraduate pedagogical education and in the organization of work with teachers of General secondary education.

Key words: health, healthy lifestyle, formation of healthy lifestyle, primary school pupils, primary school schoolchildren.

Підписано до друку 21.02.2019 р.
Формат 60x84/16.
Папір друк. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 02/19/2-1

Віддруковано у видавничому центрі «Вектор»
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.
ФОП Осадца Ю.В.